

Państwo i społeczeństwo wczesnopiastowskie

Organizacja państwa

Struktura władzy

Na czele struktury państwowej stał książę, nie posiadał on jednak władzy absolutnej, lecz korzystał z pomocy i opinii rady składającej się z możnowładców świeckich i duchownych. Dobór członków rady zależał całkowicie od woli panującego. Książę miał oparcie w drużynie, którą w zastępstwie księcia dowodził wojewoda, będący jednocześnie komesem pałacowym (zarządcą dworu). Niedawne odkrycia grobów rycerzy normańskich w okolicach Poznania wskazują, że Normanowie mogli stanowić znaczną część drużyny w okresie wczesnopiastowskim. Byli w niej również jeźdźcy zwerbowani z plemion koczowniczych, którzy doskonale posługiwali się łukiem.

Rezydencje książęce

Rezydencje książęce znajdowały się w Gnieźnie (zostało ono wymienione w roli stolicy w *Dagome iudex*), w Poznaniu, w Gieczu na południe od Poznania, rolę najstarszej, rodowej siedziby Piastów pełnił gród na Ostrowie Lednickim w pobliżu Gniezna, gdzie archeolodzy odkryli ślady kaplicy w kształcie rotundy oraz pałacu książęcego. Ważnymi grodami były także Kruszwica nad jeziorem Gopło, Płock na Mazowszu, Kraków i Sandomierz na południu Polski oraz Wrocław, Głogów i Niemcza na Śląsku.

Grody i prowincje

W grodach rezydowali komesowie grodowi, którzy jako przedstawiciele księcia dysponowali pełnią władzy administracyjnej, sądowniczej i wojskowej w poszczególnych okręgach grodowych. Wchodziły one w skład większych jednostek terytorialnych – prowincji, na których czele stali namiestnicy mianowani przez księcia.

Państwo polskie pod koniec panowania Mieszka I miało powierzchnię około 250 tys. km² i liczyło około 1,2-1,5 mln mieszkańców. Po epizodzie podbojów Bolesława Chrobrego i utracie jego zdobyczy terytorialnych za Mieszka II, mniej więcej powróciło do wielkości z końca panowania swojego pierwszego historycznego władcy.

Struktura społeczna

Najlicniejszą grupą społeczną byli wolni chłopci, żyjący w terytorialnych wspólnotach sąsiedzkich zwanych opolami. Ich obowiązkiem było dostarczanie księciu danin w naturze, służących utrzymaniu grodów i całej struktury państwowej.

Obok oddziałów drużyny książęcej w grodach przebywali urzędnicy, którzy nadzorowali ściąganie danin. Wokół grodów rozwijały się podgrodzia, zasiedlane przez rzemieślników i ludność służebną, czyli pracującą wyłącznie na potrzeby dworu książęcego. Podgrodzia przylegały do wałów obronnych – w razie niebezpieczeństwa ich mieszkańcy chronili się w grodzie.

Dostojnicy państwowi dzięki dochodom gromadzonym w związku z piastowaniem stanowisk stopniowo tworzyli warstwę możnowładców.

Na samym dole hierarchii społecznej znajdowała się ludność niewolna – tworzyli ją głównie jeńcy wojenni, będący własnością panującego lub możnowładców. Praca niewolnych umożliwiała rozrost majątków ziemskich znajdujących się w rękach władcy i jego współpracowników. Niewola osobista była dziedziczna.

Prawo książęce

We wczesnym średniowieczu władca posiadał szerokie uprawnienia wynikające z prawa książęcego (*ius ducale*). Na prawo książęce składały się regalia, czyli książęce monopole oraz uprawnienia w stosunku do ludności i dóbr.

Regalia

Wśród regaliów jednym z najważniejszych było regale ziemne. Monopol ten oznaczał, iż monarcha zarządza całą niezagospodarowaną ziemią, może swobodnie nią dysponować, ma także prawo do

przeprowadzania konfiskat ziemi. Regale górnicze oznaczało monopol władcy na eksploatację surowców mineralnych, regale wodne – monopol na wykorzystywanie gospodarcze wybrzeża morskiego oraz rzek i jezior, regale łowieckie – monopol na polowania na grubego zwierza, regale leśne sprowadzało się do poboru od ludności danin z tytułu użytkowania lasów, regale grodowe oznaczało monopol na posiadanie grodów obronnych. Ważną rolę w dochodach książęcych odgrywało także regale handlowe (wyłączne prawo do organizowania targów), mennicze (monopol na bicie monety), celne i drogowe.

Ciężary prawa książęcego

Oprócz regaliów władca czerpał korzyści z ciężarów prawa książęcego, jakie musieli ponosić jego poddani. Ciężary te miały charakter zarówno grupowy, jak i indywidualny. Do ciężarów grupowych zaliczano: obronę kraju przed zagrożeniem z zewnątrz, naprawę szlaków drogowych, stróżę – czyli strzeżenie grodów bądź danina na ten cel przekazywana komesom grodowym, stan – czyli zapewnianie utrzymania podróżującemu władcy i jego orszakowi, podwodę – czyli dostarczanie koni wierzchowych oraz powóz – dostarczanie wozów z zaprzęgiem.

Do świadczeń indywidualnych należała danina w zbożu, którą w zależności od sposobu obliczania nazywano podymnym (liczona była wtedy od gospodarstwa), poradlnym (od powierzchni ziemi uprawnej) lub powołowym (od liczby wołów w gospodarstwie). Daninę tę w miarę rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej zaczęto uiszczać w pieniądzu.

Innym świadczeniem indywidualnym była danina w bydło i nierogaciznie, nazywana narzazem (od sposobu jej obliczania: przez nacięcia na laskach).